

Yaşam

S a r g u n A . T o n t

Leylekler...

Ben ilkokulun birinci sınıfına Manyas'ta gittim. Orada kenti ziyarete gelen bir çift leyleğin evimizin karşısındaki caminin minaresine yuva yaptıklarını, benim de pencereden onları hayran hayran seyrettiğimi çok iyi hatırlıyorum. Bir gün leylekler geldikleri gibi aniden gittiler. Babama nereye gittiklerini sorduğum zaman bana göç ettiklerini söyledi. Çok üzül-müştüm. Elimde olsaydı ben de arkalarından giderdim.

O zamana dek göç denince aklıma caminin biraz ilerisindeki boş tarlaya çadır kuran çingeneler gelirdi. Leyleklerden kimsenin rahat-sız olmadığı, minarenin üzerindeki yuvanın uzun süre orada kalmasından belliydi; ama aynı hoşgörünün çingeneler için geçerli olmadığını bir gün jandarma nezaretinde çadırlarını toplayıp kasabamızı terk ettikleri zaman anladım.

Bu acı tatlı anıların yeniden aklıma gelmesini çok mutlu bir rastlantıya borçluyum. Sizin de başınıza gelmiş olabilir; hani bazı günler vardır ki hemen hemen her şey tersine gider. İşte böyle bir günün sonunda lojmanıma doğru yürürken asistanım Didem'in "Hocam, yukarıya bak, yukarıya bak!" diye attığı çığlık içimdeki kasveti aniden mutluluğa çevirdi. Bir leylek sürüsü, yere en fazla 30 veya 40 metre yükseklikte güne doğru uçuyordu. Ben o zamana dek çok leylek görmüştüm, ama neredeyse çatıları sıyrarak bir yükseklikte uçtuklarına ilk kez tanıklık ediyordum. Bilimsel açıklama, ornitoloji (kuşbilim) dersinin asistanlığını yapan Didem'den geldi. Leyleklerin yükseklerde uçmalarının nedenleri termallerden faydalanmalarıymış. O gün hafif bir yağmur çiselediği için termallerden mahrum kalan leylekler inişe geçmişler.

İndiler ama, nereye? Uçtukları yöne baktıysak en olası hedef bizden biraz ilerideki gölet olabilirdi. Hava kararmaya başladığı için oraya ancak ertesi sabah gidebilirdik, ama tek bir leylek bile göremedik; ne kadar acele edersek edelim onları orada yakalayamazdık. Bir gün sonra çamura bulanmış patikalarda güçlüklerle ilerleyerek gölete ulaştık ama maalesef tek bir leylek bile göremedik. Böylelikle belki de

Manyas'taki aziz dostlarımin torunlarının torunlarıyla tanışma fırsatını yitirmiş oldum.

Leylekleri tanıyıp da sevmeyen bir toplum yok gibidir. Prof. Dr. Metin And kuşların bizim kültürümüzde çok saygın bir yeri olduğunu belirttiikten sonra şöyle devam ediyor:

"Bu kuşların başında leylek gelir. Leylek, kuşların 'şeyh'idir. Ona hacı denir, dolayısıyla

kutsaldır. İstanbul Yeni Kapı Mevlevihanesi'nin dedelerinden biri, uzun boyu dolayısıyla Leylek Dede diye anılırdı. Ayrıca Mevleviler, leyleğin çeşitli resimlerini de yapmışlardır. Bunların çoğu yazı-resim biçimindeydi. Mesela besmeleyi genellikle leylek biçiminde yazıyorlardı."

Ahmet Haşim "Muhakkak, leylek, ressam ve şairi birtakım karışık ve mevzun hayallere davet etmek üzere yaratılmış bir kuştur"¹ dedikten sonra her hayvanseverin beğenisini alacak izlenimlerini Gurubahane-i Laklâban kitabında şöyle anlatır:

"Bursa'da Haffaflar Çarşısı'nın ortasında bir meydan var. Bu meydan sakat hayvanların düşkünler yurdu. Kanadı, bacağı kırık leylekler, bunamış kargalar halkın sadakası ile yaşarlar. Haffaf esnafının aylıkla tuttuğu belki yüz yaşında, baktığı sakat leylekler kadar amelimanda bir ihtiyar, toplanan sadaka parasıyla her gün işkembeler alır, onları, bu zavallı kuşlara dağıtır."

Azeriler "Leylek sekize gelmez, dokuza kalmaz" atasözlerinde belirttikleri gibi, leyleklerin sekiz martı dokuz marta bağlayan gece geldiklerine inanır ve Nevruz bayramını o gün başlatırlar.

Eski Mısır mitolojisinde leylek insan ruhunu simgeler, Mısırlılar insan ölünce vücudu

terk eden leyleğin tekrar aynı vücuda dönebileceğine inanırlardı.

Biz dışarıdan bakanlara dövüş sanatıyla bale gösterisinin harmanlanmasını andıran Tai Chi, Chang San-feng adında bir Çinli bir papaz tarafından 15. yüzyılda başlatılmış. Efsaneye göre Chang San-feng, Tai Chi'yi bir yılan ile leyleğin ölüm kalım savaşını gördükten sonra tasarlamış. Bazı tarihçilere göre, Tai Chi'nin 10 etaptan oluşan ana egzersizlerinden birinin "Leyleğin kanatlarını serinletmesi" olarak adlandırılması, bu esinlenmenin bir kanıtı.

Avrupa ülkeleri arasında leylekleri en çok kimin sevdiğini "Her dört leylekten biri Polonyalıdır" atasözü ortaya koyuyor. Polonyalılar göç esnasında leyleklerin kasabalarında yuva yapmalarını sağlamak için damların üzerine araba tekerlekleri yerleştirirlermiş.

Leyleklerin kuşlar arasında eski zamanlardan beri özel bir yeri olması, yiyeceğini sadece yavrularıyla değil diğer leyleklerle de paylaştığı içindir. Aristoteles "Hayvanlar Tarihi" adlı kitabında, yaşlı leyleklerin genç leylekler tarafından beslenmesinin, bilinen bir hikaye olduğunu yazar.

Ülkemiz dahil birçok toplumda miniklerin "Ben nereden geldim?" sorusuna "seni leylekler getirdi" yanıtının verilmesinin en büyük nedeni, leylek eşlerinin birbirlerine karşı sadakattir. Ama, maalesef diyelim, P. Varaga ve üç arkadaşının Fransa'da yaptığı bilimsel araştırmalar bunun her zaman doğru olmadığını gösteriyor. Yapılan gözlemler sırasında, 49 erkeğin bir yıl önceki eşlerine sadık kalırken 25 tanesinin başka bir dişiyle ilişki kurduğu ortaya çıkmış. Buna karşılık 39 dişi eşine sadık kalırken 31 tanesi eş değiştirmiş. Aynı araştırmacılar leyleklerin yaşlandıkça daha az eş değiştirdiklerini belirlemişler.

Küresel ısınmanın leylekleri etkilediği, bilimsel araştırmalarla kanıtlanmaya başladı bile. Örneğin, J. Ptaszky ve iki meslektaşının 1983 - 2002 yıllarında yaptığı çalışmalar, havalının erken ısınması yüzünden leyleklerin

Polonya'ya 10 gün daha erken geldiğini gösteriyor.

Diğer kuşlar gibi leylekler de bazen pilotların korkulu rüyası olur. Bu yıl Atatürk Havalalanı'nda çalışan trafik kontrolörleri, leyleklerin uçuş yönünü dikkate alarak zaman zaman uçakların iniş ve kalkışlarında değişiklik yapmak zorunda kalmışlar.² Belki animsarsınız, 2005 yılında özel bir şirkete bağlı bir uçak havalandıktan biraz sonra, pilotlar leylek sürüsünün içine girdiklerini anlayınca alana dönmek zorunda kalmışlar. (Leyleklerin bu yolları yüz binlerce yıl kullandıklarını gözönüne alırsak kimin kime yol vermesi gerektiğini söylemeye gerek görmüyoruz.)

Varlıklarıyla bizleri onurlandıran leyleklere hoşgeldin diyor ve uzun ömürler diliyoruz.

EDWARD GOLDBERG'İ KAYBETTİK...

Eski toplumlarda diğer dünyaya göç olayı, ruhun bazen bir kelebek, bazen bir kuş şekline bürünerek vücudu terk etmesi olarak algılanır. California Üniversitesi'nde yarım asra yakın bir süre profesörlük yaptıktan sonra geçenlerde kaybettiğimiz Edward Goldberg, öbür dünyaya göç etmek için büyük bir olasılıkla bir deniz canlısını seçti.

86 yaşında kaybettiğimiz Goldberg, modern deniz çevrebiliminin en önde gelen kurucularından sayılır. Deniz suyunda az miktarda bulunan, fakat insan sağlığı açısından çok zararlı olan cıva veya kurşun gibi metalleri ölçmek çok külfetli ve uzun zaman isteyen bir iş-tir. Eğer bu tür bir çalışmayı Pasifik Okyanusu'nun kıyıları gibi geniş bir alana da yaymak isterseniz, o zaman neredeyse bir araştırma ordusuna ihtiyacınız var demektir. Goldberg bu sorunu dahiyane bir şekilde çözmeyi başardı. Yalnız Goldberg'in ordusu insan değil, midyelerden oluşmuştu! Açıklayalım:

Midye kirliliği sularda yaşamayı çok sevdiği ve bizim için tehlikeli maddelerden pek etkilenmediği için neredeyse bir zehir deposudur. Dolayısıyla, midye dokusu o canlının yaşadığı suların ne kadar kirliliği olduğunu çok belirgin bir göstergesidir. Goldberg deniz altına yerleştirdiği levhalarda büyüyen midyeleri belirli zamanlarda toplattırarak laboratuvarında yaptığı analizler sonunda, sulardaki kirlilik düzeyini ölçmeyi başardı.

1950'li yıllarda California sahillerini kasıp kavuran kabuklu hayvan ölümlerinin neden kaynaklandığı yine Goldberg'in çalışmaları sonunda ortaya çıktı. Meğer bu toplu ölümlerin nedeni, yosun ve kabuklu hayvanların tekneye yapışmasını önlemek için yeni kullanılmaya başlanan bir boyanın suyu zehirlenmesiymiş. Bütün bu çalışmaları sonucunda Goldberg önce Amerikan Bilimler Akademisi'ne seçildi ve birkaç yıl sonra da, çevrebilimin Nobel'i diye bilinen Tyler Ödülü'nü kazandı.

İzninize sığınarak Goldberg ile ilgili bazı anılarımı sizlerle paylaşmak isterim. Goldberg ile California Üniversitesi'nin Scripps Deniz Bilimleri Enstitüsü'nde, aynı binanın aynı katında, ama ayrı konularda 15 yıl çalıştık. Hayatta tanıdığım en enerjik, zeki ve dürüst insanlardan biriydi. Çok da renkli bir karakteri vardı. Bir gün bile ceket giydiğini veya kravat taktığını görmedim. Genellikle mavi bir şortun üstüne giydiği mor renkli golf gömleği ve sandaletler, onun bir çeşit resmi üniformasıydı. Goldberg iki ay kadar bir süre ODTÜ'nün Erdemli Deniz Bilimleri Enstitüsü'nde ders vermiş ve UNESCO'ya danışmanlık yaptığı günlerde ülkemize sık sık gelmiş, gerçek bir Türk dostuydu.

Joseph Conrad'ın bir deyimiyile "Enginlerdeki beşik, O'nu sonsuza kadar sallasın".

Kaynaklar

And, Metin. Minyatürlerde Kanat Sesleri. SkyLife. Kasım 2005 Elçin, Şükri. Türk Edebiyatında Tabiat. Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Sayı 66. S. 286

<http://www.azerievil.com/archive//t-10787.html>

tai chi chuan. (2008). In Encyclopædia Britannica. Retrieved April 13, 2008, from Encyclopædia Britannica Online: <http://search.eb.com/eb/article-9070937>

<http://www.thinkanddo.net/TCPages/TCStork.html>

Aristotle , History of Animals, Bppk 9, ch, 13

PABLO VERGARA, JOSÉ I. AGUIRRE, JUAN A. FARGALLO & JOSÉ A. DÁVILA (2006) Nest-site fidelity and breeding success in White Stork

Ciconia ciconia. Ibis, 148 672-677

Ptaszyk, J, J. Kosicki, T. H. Sparks and P. Tryjanowski (2003).

Changes in the timing and pattern of arrival of the White Stork (Ciconia ciconia) in western Poland. Journal of Ornithology 144:323-329. Number 3.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/439880.asp>